

Ontsluiting urnenveld Boshoverheide

projectnota met begroting – januari 2023

in samenwerking met

1. Projectomschrijving

Vlakbij de grens, net binnen de gemeente Weert, ligt een prehistorische site die wereldfaam verdient: **de grootste urnenveldsite uit de Late Brons- en Vroege IJzertijd in Noordwest-Europa**, met meer dan 350 ontsloten grafheuvels (van de naar schatting 3.100 in totaal). Alleen is deze plek, behalve voor enkele specialisten en de buurtbewoner, nauwelijks tot niet bekend.

De site is omwille van historische, wetenschappelijke en biodiversiteitsfactoren interessant en wordt als dusdanig beschermd (Rijksmonument, Natura 2000 Habitat- en Vogelrichtlijngebied) en beheerd. Alle ingrediënten zijn aanwezig om nu de site op een **toegankelijke en eigentijdse manier te ontsluiten voor een ruim publiek**.

Bovendien biedt dit unieke cultuurlandschap kansen om de nabijgelegen wandelroutes, horecazaak, vakantiepark (> 600.000 bezoekers per jaar), met elkaar te verbinden tot een sterk **toeristisch-recreatief aanbod**. De nabijheid van het historisch centrum van Weert met Museum W (waar heel wat van de grafvondsten bewaard worden) en van verschillende kleinere IJzertijd-urnenvelden in de regio (BE/NL) bieden nog meer mogelijkheden voor een regionaal verhaal.

De huidige ontsluitingsproducten op terrein uit de jaren 1980 zijn verouderd en louter informatief. Ze worden vervangen door een **nieuwe, esthetische inrichting die de bezoeker verhalend terug meeneemt in de tijd**, naar het dagelijks leven en de rituelen van 4.500 jaar geleden, van de familiegroepen die de begraafplaats eeuwenlang gebruikten.

De inrichting wordt op een subtiele manier interactief, wordt **inclusief** voor verschillende leeftijden, en wordt toegankelijk gemaakt voor bezoekers met visuele, auditieve en mobiele handicaps. We hebben daarbij respect voor de eigenheid van de site -een begraafplaats, natuurgebied en archeologisch unicum- door uit te gaan van de concepten **aarde, rust, bezinning, mysterie, verbinding** van mensen met mensen en van mensen met landschap.

Timing: 1 juni 2023 – 31 mei 2026

2. Projectacties met begroting

2.1. Belevingsinrichting van de toegang en het wandelpad

- Grote, vrijstaande silhouetten geven de Bronstijd-leefgemeenschap(en) die het urnenveld gebruikte(n) als begraafplaats een gezicht. De silhouetten zijn opgebouwd als meerlagige decoupagefiguren met een cortenstalen achtervlak en gekleurde voorvlakken. Op de parking licht een silhouet van de grafheuvels een tip van de sluier van wat er verderop te bezoeken is. Langsheen het rechte, verharde toegangspad worden scènes uit het dagelijks leven afgebeeld: een smid aan het werk bij zijn aambeeld; een vrouw die rogge oogst met een sikkel; een kind hoedt de geiten; ... Het verharde pad vormt daarna een lus rondom het ontsloten deel van het urnenveld zelf; hier verbeelden de silhouetten de dodencultus: een rouwende familie; een crematie; de plaatsing van de urne en grafgiften; het opwerpen van het heuveltje
- QR-codes op bovenvermelde silhouetten geven bezoekers rechtstreeks toegang tot ondertitelde audiofragmenten waarin de afgebeelde persona aan storytelling doen rondom het respectievelijke thema. Door ook braille te voorzien die verwijst naar de QR-code, en ze op een rolstoeltoegankelijke hoogte te hangen, zijn de fragmenten voor iedereen beleefbaar.
- Langsheen het eerste, rechte gedeelte van het pad, bevindt zich een lang zitelement tussen de silhouetten die over het leven vertellen. Dit element vormt tegelijk een rustbank én een tijdlijn. Zo kunnen bezoekers zich oriënteren in de tijd en de tijdschaal van de prehistorie: iets wat voor de meeste mensen geen parate kennis is. Verderop langs het wandelpad zijn verspreid nog enkele zitbanken van normale afmetingen geplaatst; ze leunen aan bij de stijl van het lange zitelement.

Actie	Begroting	Aantal	Subtotaal	Gevraagde subsidie
Silhouetten	€ 5.000,00	8	€ 40.000,00	€ 20.000,00
Inclusief maken van informatiedragers (qr en braille)	€ 1.000,00	1	€ 1.000,00	€ 500,00
Zitbanken	€ 2.000,00	4	€ 8.000,00	€ 4.000,00
Zitbank - tijdlijn	€ 9.500,00	1	€ 9.500,00	€ 4.750,00
Personeelskosten	€ 20.000,00	1	€ 20.000,00	€ 20.000,00

Inspiratiebeelden:

2.2. Fysieke bezoekersopvang en -interactie

Een eerste recreatief-toeristische ontvangst gebeurt op de parking, aan de start van het wandelpad. Zo'n 200 meter verderop vormt de plek waar dat rechte wandelpad en de lus rondom de eigenlijke urnenveldsite samenkomen, een centraal punt waar archeologisch onderzoek belicht kan worden. Ideaal als interactieve "bezoekersopvangplek" om de rust en sereniteit op het daarna gelegen urnenveld te bewaren. (NB: Ook het speerpunt van de Archeoroute bevindt zich hier al.)

- Omwille van de archeologische bescherming (Rijksoverheid) en kwetsbaarheid van de echte heuvels op het urnenveld, kiezen we voor een gereconstrueerde grafheuvel op het centrale punt. Hier kunnen bezoekers écht kennismaken met de opbouw van een graf uit de Urnenveldcultuur. Men mag op de heuvel stappen en klauteren, waardoor de dimensies ervan beleefbaar worden. Een klimaat- en weerbestendige bodemschuif of doorsnede van de heuvel geeft inkijk in de opbouw van de heuvel gemaakt van heideplaggen, en in de plaatsing van de urne en grafgiften in de zandbodem.
- Het stuifzand van dit natuurgebied is ideaal om een opgravingsplek voor de allerkleinsten te voorzien. De zandbak is eigenlijk een betonnen plaat waarop eveneens betonnen "vondsten" (urn, gesp, halsband, zwaard, ...) verankerd zijn. Deze is bedekt met een dun laagje zand.
- De meeste inhoudelijke informatie wordt verwerkt in de verhalen die bij de silhouetten verteld worden. Toch zijn enkele strategisch geplaatste infoborden nog nuttig. Op de parking wordt een verscheidenheid aan bezoekers verwelkomd en kruisen ook verschillende recreatieve routes (wandelen en fietsen). Tegelijk wordt er ook toelichting voorzien door de rijksoverheidsdiensten Defensie en Monumenten. Het huidige, verouderde visuele allegaartje aan infoborden wordt er vervangen door enkele grotere infoborden in eenzelfde stijl. Ze worden op zulke hoogte geplaatst dat ook rolstoelgebruikers gemakkelijk kunnen lezen. Op het centrale punt volgt nog een soortgelijk infobord over archeologisch en bodemonderzoek, dewelke goed aansluit op de belevingsactiviteiten en het Archeoroute-punt ter plekke.

Actie	Begroting	Aantal	Subtotaal	Gevraagde subsidie
Reconstructie grafheuvel	€ 2.000,00	1	€ 2.000,00	€ 1.000,00
Bodemschuif / bodemprofiel	€ 40.000,00	1	€ 40.000,00	€ 20.000,00
Opgravingszandbak	€ 4.000,00	1	€ 4.000,00	€ 2.000,00
Infoborden	€ 1.000,00	4	€ 4.000,00	€ 2.000,00
Personeelskosten	€ 30.000,00	1	€ 30.000,00	€ 30.000,00

Inspiratiebeelden:

2.3. Lancering, communicatie, publieksbinding en educatie

De inrichting op de site zelf wordt ingebed in een ruimer aanbod voor en interactie met potentieel geïnteresseerde bezoekers, recreanten, actoren uit het vrijetijdsaanbod en de cultuursector in de regio.

- Op de site is een stopplaats van de Archeoroute Limburg aanwezig. We leggen een digitale link met de Archeoroute-app, die daaraan verbonden is.
- Rond de site zijn al enkele wandel- en fietsroutes aanwezig: ook daar wordt een inbedding voorzien, zowel op het vlak van signalisatie als op het vlak van de bijhorende recreatieve producten (fiets- en wandelkaarten).
- Er wordt met de aangrenzende horecazaken (vakantiepark en eetcafé/kinderboerderij vlakbij), educatief centrum en stedelijk museum – waar vele vondsten van het urnenveld bewaard worden (beiden op enkele kilometers afstand) een gezamenlijk belevingsaanbod uitgewerkt. Daarbij denken we ook aan de bestaande gidsenwerking en andere erfgoedactoren.
- We laten een Suske & Wiske-album op maat van het urnenveld realiseren door Studio Vandersteen als bovenregionaal (internationaal) promomiddel. De tijdloze reeks spreekt zowel kinderen als volwassenen aan, en kan daarenboven een extra trekkersrol spelen in een educatieve campagne voor scholen in de wijde omgeving.
- Educatieve campagne/pakket/arrangement: met alle reeds vernoemde producten en acties kan een mooie belevingsdag op maat worden uitgewerkt voor scholen. We gaan in overleg met STEAM Limburg, Natuur- en

Milieucentrum De IJzeren Man, Limburg Marketing en Weert Marketing om samenwerkingsmogelijkheden te verkennen.

- Een gratis publieksbrochure wordt breed verspreid in bibliotheken, onthaalpunten, toeristische diensten en basisscholen.
- Publieksevenement: de gerealiseerde fysieke en andere acties worden op belevingsvolle wijze aan het publiek voorgesteld. Daarbij wordt aan gepaste animatie op de site gedacht: re-enactmentkampement, natuurtheater, ...
- Reguliere communicatiemiddelen: informatie over de geschiedenis van en bezoek aan de site wordt opgenomen op de bestaande Grensgevallen- en gemeentelijke websites en sociale mediakanalen. Bij publieksvoorstellingen wordt steeds een persuitnodiging voorzien.

<i>Actie</i>	<i>Begroting</i>	<i>Aantal</i>	<i>Subtotaal</i>	<i>Gevraagde subsidie</i>
Digitale link Archeoroute	€ 500,00	1	€ 500,00	€ 0,00
Publieksbrochure	€ 1.000,00	1	€ 1.000,00	€ 500,00
Publieksevenement / re-enactment / natuurtheater	€ 10.000,00	1	€ 10.000,00	€ 5.000,00
Opzetten peter- en meterpool	€ 500,00	1	€ 500,00	€ 0,00
Uitwerken arrangementen met ondernemers	€ 500,00	1	€ 500,00	€ 0,00
Link recreatieve routes	€ 250,00	1	€ 250,00	€ 0,00
Suske en Wiske-album	€ 130.000,00	1	€ 130.000,00	€ 47.700,00
Personeelskosten	€ 50.000,00	1	€ 50.000,00	€ 50.000,00

Totaal gevraagde subsidie: € 207.450,00

3. Context en situering

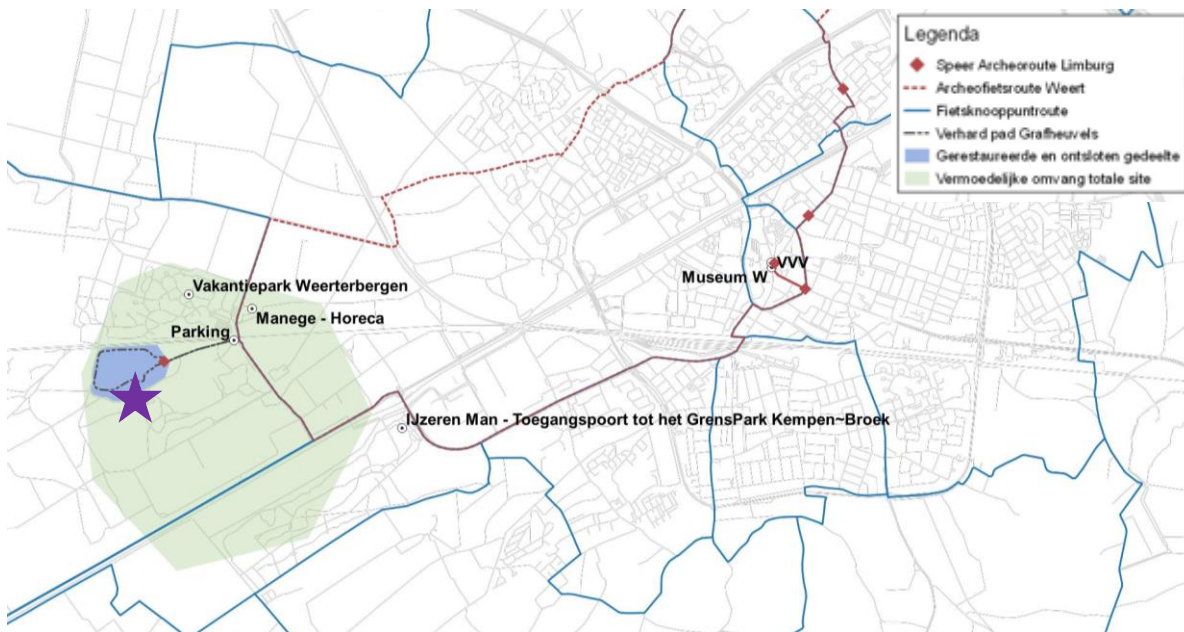
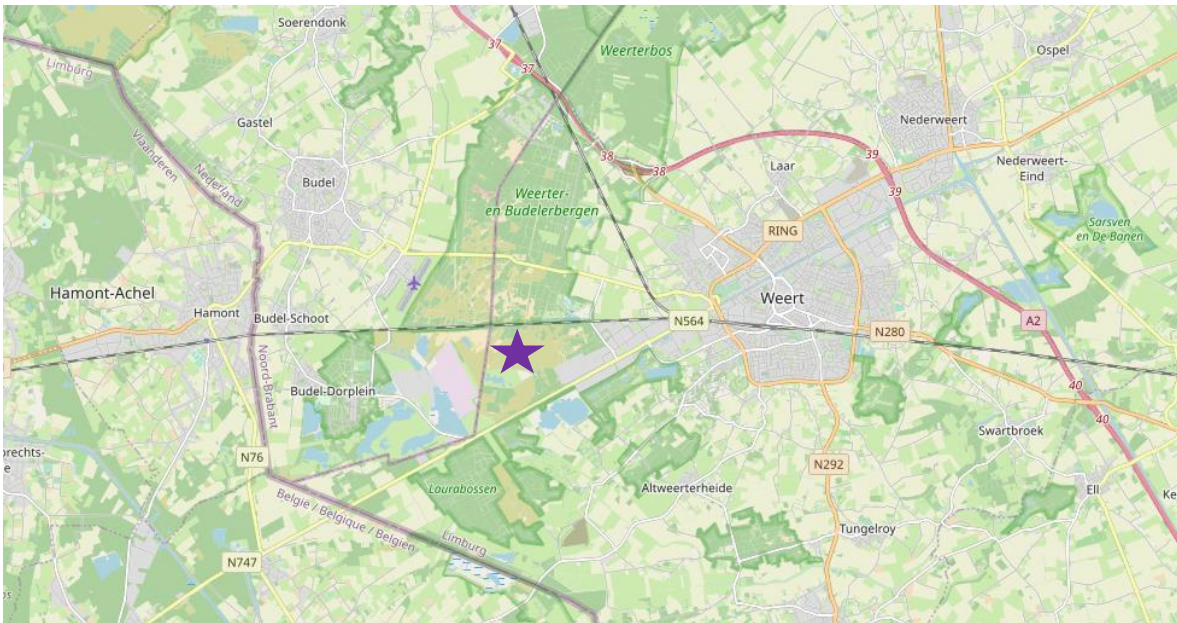
INLEIDING

De provincie Limburg is terecht trots op en ruim gekend voor haar Romeinse verleden met tal van goed ontsloten sites en tentoongestelde artefacten in diverse musea. Minder gekend en ontsloten is het prehistorische verleden van de provincie. Met name in de gemeente Weert ligt een prehistorische site die wereldfaam verdient: **de grootste urnenveldsite uit de Late Brons- en Vroege IJzertijd in Noordwest-Europa**. Alleen is dit Rijksmonument, buiten enkele specialisten en de Weertenaar die er de hond gaat uitlaten, **nauwelijks tot niet bekend**. Deze site verdient niet enkel om historische en wetenschappelijke redenen meer aandacht. Ze is immers ingebed in een landschap met een gave heidebiotoop en historische stuifzanden. Dit heidelandschap als drager voor een gemeenschap die er 5.000 jaar geleden leefde en haar doden begroef, is een erg interessante insteek voor onderzoek en ontsluiting. De urnenveldsite kan het imago van de provincie én de gemeente Weert met een rijk verleden een sterke boost geven als een provincie/gemeente die haar verleden koestert en **op een toegankelijke en eigentijdse manier ontsluit voor een ruim publiek**.

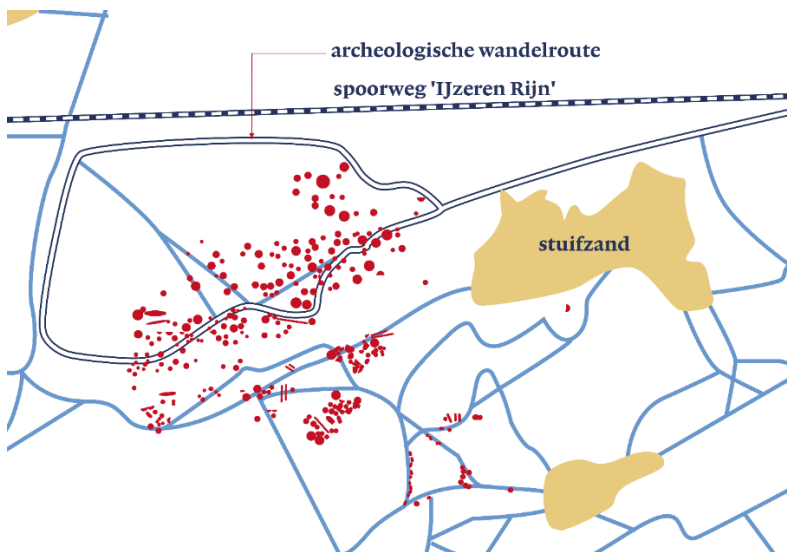
Met hiernavolgende projectplannen vervolledigen we niet alleen het verhaal over het verleden van de provincie/gemeente, maar geven we door samenwerking met de erfgoedgemeenschap (zie verder onder 'Samenwerking') een **kwaliteitsimpuls aan het gave heidelandschap, brengen de lokale bevolking in contact met het eigen verleden, bieden de natuurliefhebber meer verdieping, en brengen dit cultuurlandschap binnen bij de Weertse ondernemers en hun klanten**.

GEOGRAFISCHE SITUERING

Het urnenveld is gelegen op een hoge **dekzandplateau ten zuidwesten van Weert**, dichtbij de Belgische grens, in het natuurgebied Boshoverheide. Bijzonder is dat in de **ruimere omgeving nog meer urnenvelden** teruggevonden zijn. Hoewel de begraafplaats op Boshoverheide veruit de grootste is, zijn er ook IJzertijd-urnenvelden terug te vinden in Hamont-Achel (Pastoorsbos, Haarterheide), Bocholt (In De Marche, Dorperheide, Bocholt), Grote-Brogel (Kievelden), Oudsbergen (De Rieten), Leudal (Weerenbroek), Nederweert (Leveroy) en tenslotte een tweede exemplaar in Weert (Raak). We stippen daarbij aan dat niet alleen het landschap in het heden, maar ook in het verleden een cruciale rol speelde: die van verbindende factor als leefomgeving voor Keltische familie- en gemeenschapsverbanden. Zeker het belichten en het onderzoeken waard!

Het huidige verharde wandelpad vormt een lus ten zuiden van de historische spoorweg de IJzeren Rijn en loopt dwars doorheen de groepering van reeds gerestaureerde grafheuvels.

LANDSCHAP & BIODIVERSITEIT

Het landschap van de Boshoverheide, waarin het urnenveld zich bevindt (verderop de Boshoverheide genoemd), is op zich al waardevol als we het door een hedendaagse bril bekijken.

- Het ligt binnen de **Natura2000** Habitatrictlijn- en Vogelrichtlijngebieden de Weerter- en Budelerbergen en het Ringselven (ingeschreven onder de nummers NL9801035, NL9802209 en NL2003065). De al dan niet begroeide stuifzandzones zijn van wezenlijk belang voor de aanwezige populaties Boomleeuwerik, Nachtzwaluw en Roodborsttapuit. De momenteel ontsloten grafheuvels liggen in een vlakte met zeer open bebossing en uitgestrekt heidetapijt.
- Door **geomorfologische en hydrologische bril** bekeken, heeft het urnenveld een interessante, hoge en droge ligging (het 'Eiland van Weert') op de waterscheiding van beeksystemen (de zuidnoordelijke Tongelreep en de westoostelijke Abeek en Tungelroyse Beek). Dit wordt omgeven door een uitgestrekt gebied van veen (Kruispeel) en natte heide (Lozerheide).
- Het huidige landschap is een echt **cultuurlandschap** en geeft ons in elk landschapselement een inkijk in haar natuurlijke én menselijke geschiedenis. De stuifzanden, heidevegetatie en bosfragmenten vertellen ons over het kappen van bos en het weiden van vee sinds 4000 v.C., en over periodes van menselijke verlatenheid en hedendaags beheer. Het uitgesproken podzolprofiel dat net onder de oppervlakte bewaard is, vertelt over de aangewaarde dekzand uit de laatste IJstijd en de onverstoorde bodem. De middeleeuwse karrensporen die op terrein deels zichtbaar zijn en in het Digitaal HoogteModel volledig in beeld gebracht worden, vertellen over veelvuldig gebruik van dit droge doorgangsgebied als handelsroute tussen centra. En de lage, kunstmatige (graf)heuvels vertellen ons over de prehistorische leefgemeenschappen die hier woonden, hoelang ze hier woonden, met hoeveel ze waren, welke gebruiksvoorwerpen ze naar waarde schatten, en hoe ze hun doden vereerden.

Omwille van de grote natuur- en archeologische waarden, is tegenwoordig een doordacht **beheer** door het ministerie van Defensie van toepassing. Op die manier wordt de aanwezige biodiversiteit en het bodemarchief zo gunstig mogelijk bewaard. Blijvende afstemming is zeker een aandachtspunt voor de toekomst.

Op dit moment wordt het grotere Boshoverheide **recreatief ontsloten** door een mountainbikeroute, een wandelroute (met name de verharde lus rondom de ontsloten heuvels). Er zijn ook routes voor ruiters en paardenspan, en 3 geocaches. In 2022 – 2023 worden wandelverbindingen met Boshoven, en van daaruit met Weert, gerealiseerd; net als een extra lus rondom de grotere heidezone van het gebied.

INFORMATIE & ONDERZOEK

Van **1983 tot 1994** liep een **onderzoeksprogramma van de Universiteit van Amsterdam** waarmee het urnenveld grondig werd onderzocht en waarbij veel archeologiestudenten het vak leerden. Tegelijkertijd werden restauratiewerkzaamheden uitgevoerd. Door dit twaalfjarige onderzoek kregen archeologen een beeld van het aantal heuvels en de uitgestrektheid van het urnenveldlandschap.

- Het merendeel van de in dat onderzoek 356 ontdekte **grafheuvels**, heeft een ronde vorm en 36 zijn herkend als een zogenaamd langbed: een langwerpige heuvel. De grafheuvels waren omringd door een greppel en de meeste heuvels werden opgehoogd door het opeenstapelen van heideplaggen. Een aantal heuvels bestaat volledig uit zand en men gaat er van uit dat natuurlijke 'heuvels' werden gebruikt die door het stuifzand waren opgestoven.
- Tegelijk met de eerste restauratieactiviteiten in 1987 werd het gebied **ontsloten voor bezoekers**. Ruim 150 gerestaureerde grafheuvels, een geasfalteerd pad - de eerste rolstoelvriendelijke archeologische wandelroute van Nederland - met bijhorend informatiebord en 4 informatiezuilen maakten dit bijzondere landschap zichtbaar voor de bezoeker.

Het recentere **Odyssee-onderzoeksproject (2010-2011)**, geïnitieerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) pikte de draad weer op: de tot dan toe bekende maar verspreide data werden bijeen gebracht. Dit leidde tot een toegankelijk overzicht.

- Archeologen gaan er momenteel van uit dat het grafveld zo'n 550 jaar werd gebruikt van de Late Bronstijd tot de Vroege IJzertijd (2.800 tot 2.000 jaar geleden) De doden werden op verschillende manieren **begraven**. De verbrandingsresten werden na de crematie met veel zorg uit de brandstapel geselecteerd. In andere gevallen werd de as van de overledene samen met de resten van het hout van de brandstapel verzameld. De assen werden daarna in een urn gedeponneerd of in een doek gewikkeld. In sommige gevallen werden de assen zonder urn of omhulsel begraven. Soms groef men een kuil, waarin de overblijfselen werden gelegd, soms werden ze gewoon op de grond geplaatst. In enkele grafheuvels werden voorwerpen zoals bronzen sieraden, zwaarden of paardentuig, maar ook aardewerk met de dode(n) meegegeven. Men heeft ook resten van runderen, paarden, varkens, schapen, geiten en zelfs een hond en een ree gevonden die mee begraven werden. Over dit alles werd dan een heuvel aangebracht.
- Van het grafveld dat naar schatting 33 hectare omvat, is ongeveer 3 hectare onderzocht. Men is er nog niet in geslaagd om de volledige **omvang** van het grafveld te bepalen. Bij het graven van de Zuid-Willemsvaart in 1823 en bij de aanleg van de IJzeren Rijn in 1878 werden ook urnen gevonden, wat een indicatie geeft van de uitgestrektheid van het urnenveld. Bepaalde zones hebben bovendien een uitzonderlijk hoge dichtheid aan graven. Op basis van de huidige kennis schatten archeologen het aantal graven in de Boshoverheide op ruim 3100. In één grafheuvel kunnen meerdere graven liggen.
- Op basis van de geschatte omvang, het aantal graven en een gebruiksduur van zo'n 550 jaar, hebben archeologen berekend dat het urnenveld op de Boshoverheide werd gebruikt door een **gemeenschap** van 143 tot 197 mensen. Als we uitgaan van gezinnen met gemiddeld 6 personen, leefden rond de Boshoverheide waarschijnlijk 24 tot 33 families, die het grafveld eeuwenlang hebben gebruikt als begraafplaats voor hun overledenen. Archeologen schatten dat zij jaarlijks 6 tot 8 mensen in het urnenveld hebben bijgezet.
- In het maatschappelijk systeem tijdens de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd, vormde een urnenveld zoals dat op de Boshoverheide wellicht voor een **vast, continu element** waar de nabestaanden gedurende eeuwen naar terugkeerden om hun doden bij te zetten. De hogere ligging op een dekzandrug is waarschijnlijk bewust gekozen en misschien waren de zuidelijk gelegen moerassen en de noordelijk gelegen Grote Peel (welke zich in die tijd uitstreckte van het huidige Cranendonck tot Nijmegen) van bijzonder belang in de belevingswereld van de mensen die hier toen leefden. Hoe dan ook moet deze plek voor de prehistorische gemeenschappen een bijzondere betekenis hebben gehad. Door zijn uitzonderlijke grootte oversteeg het urnenveld op de

Boshoverheide meer dan waarschijnlijk het lokale karakter en werden niet enkel bewoners uit de directe omgeving begraven, maar ook de doden van gemeenschappen die verder weg leefden. Wellicht waren deze gemeenschappen verwant aan elkaar en versterkten ze hun sociale banden door het gezamenlijk begraven van hun doden.

- Onderzoek van crematieresten heeft bijkomende gegevens opgeleverd die nog **meer vragen** oproepen. De rijkdom aan grafgiften zoals zwaarden, sieraden en paardentuig, die typisch zijn voor graven van de elite en het zeldzame verschijnsel van brandstapelresten, dragen bij aan de fascinatie van archeologen voor dit gebied. Ieder antwoord roept nieuwe vragen op en zal de archeologen nog jarenlang bezighouden.